

JINOYAT HUQUQI TUSHUNCHASI VAZIFALARI VA PRINSIPLARI

Hayrullo Ikromov Orifjonovich

Ijtimoiy gumanitar fanlar o'qituvchisi

Xabibullayev Nasrullo Ahmadillo o'g'li

*ADPI Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari huquq ta'lim
yo'nalishi 3- bosqich talabasi*

Annotatsiya: ushbu maqolada jinoyat huquqining tushunchasi va vazifalari har bir shaxsning huquq va erkinliklari, tengligi, jinoiy tajaovuzlardan qo'riqlash jinoyatlarni oldini olish, fuqarolarning qonun oldida tengligi, javobgarlikning muqarrarliligi singari vazifalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Jinoyat, javobgarlik, demokratizm, insonparvarlik, qonuniylik, odillik, ayb uchun javobgarlik.

Annotation: in this article, the concept and tasks of criminal law include such tasks as the rights and freedoms of each person, equality, the Prevention of criminal offenses, the equality of citizens before the law, the inevitability of responsibility.

Keywords: crime, responsibility, democratization, humanity, legality, Justice, responsibility for guilt.

Аннотация: понятие и задачи уголовного права в данной статье охватывают такие задачи, как защита прав и свобод каждого человека, равенство, защита от преступных посягательств, предупреждение преступлений, равенство граждан перед законом, неотвратимость ответственности.

Ключевые слова: преступность, ответственность, демократизм, гуманность, законность, справедливость, ответственность за вину.

O'zbekiston Respublikasida zamonaviy huquq tizimining tarkibiy qismi bo'lgan jinoyat huquqi huquqning alohida mustaqil sohasi sifatida o'rganiladi. Shunga ko'ra, jinoyat huquqi o'zining predmeti, metodlari va vazifalari bilan boshqa huquqiy fanlardan ajralib turadi.

Jinoyat huquqi - huquq tizimining bir tarmog'i oliy davlat hokimiyati organi tomonidan o'rnatilgan, qonun bilan qo'riqlanadigan, ijtimoiy munosabatlar uchun xavfli bo'lgan tajovuzlarning jinoyat ekanligi va jazoga loyiqqligini, jazo choralari tayinlash shartlari va tartibini hamda jinoiy javobgarlikdan va jazodan ozod qilishni belgilaydigan huquqiy me'yorlar yig'indisi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida Jinoyat huquqining asosiy manbai O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va jinoyat qonunidir. Jinoyat huquq jinoyat qonunining amalda tatbiq qilinishidan kelib

chiqadigan munosabatlarni o'rganadi, jinoiy javobgarlik asoslari va tamoyillarini belgilaydi. Jinoyat huquqining vazifalari shaxsni, uning huquq va erkinliklarini, jamiyat va davlat manfaatlarini, mulkni, tabiiy muhitni, tinchlikni, insoniyat xavfsizligini jinoiy tajovuzlardan qo'riqlash, shuningdek, jinoyatlarning oldini olishdan, fuqarolarni Konstitutsiya va qonunlarga rioya qilish ruhida tarbiyalashdan iborat. Jinoyat huquqi davr talabidan kelib chiqqan holda qonuniylik, fuqarolarning qonun oldidagi tengligi, demokratizm, insonparvarlik, odillik, ayb uchun javobgarlik, javobgarlikning muqarrarliligi qoidalariga asoslanadi. Jinoyat huquqi 2 qismdan iborat. Bular: Umumiy qism va Maxsus qism. Umumiy qism Jinoyat huquqining vazifalari va tamoyillarini amalda qo'llanish doirasi, javobgarlikning asoslari, jazo turlari va ularni tayinlash, javobgarlikdan va jazodan ozod qilish, voyaga yetmaganlar javobgarligi va tibbiy yo'sindagi majburlov choralari to'g'risidagi masalalarni o'z ichiga oladi. Umumiy qismda 7 bo'lim 17 bob 96 ta modda bor. Maxsus qism esa alohida jinoyatlar va shu jinoyatlar uchun tayinlanadigan jazolarni o'z ichiga oladi. Maxsus qismda 8 bo'lim 26 bob va 206 ta modda bor. Jinoyat huquqi fani jinoyat qonunchiligining ijtimoiy vazifalari va ijtimoiy samaradorligini, rivojlanish tamoyillari va muammolarini ham o'rganadi.

1. Jinoyat huquqi qonunchilik sohasi sifatida davlatning oliy qonun chiqaruvchi organi – Oliy Majlis chiqargan qonun va normalar yig'indisidan iborat bo'lib, u jinoiy javobgarlik asoslari va prinsiplari, ayrim qilmishlarning jinoiyligi va jinoiy jazoga loyqligi, jinoiy javobgarlikka tortish va jinoiy jazodan ozod qilish asoslari va meyorlari, jinoyat huquqiga oid ta'sirning jinoiy jazo hisoblanmaydigan hamda jinoyat huquqiga oid munosabatlar doirasida ijobiy va ijtimoiy foydali xulq-atvorni rag'batlantiruvchi boshqa ta'sir choralari qo'llashni belgilaydi. Mazkur tushuncha jinoyat huquqini huquq sohasi sifatida tushunishdan birmuncha torroq ma'noga ega bo'lib, davlat va jinoyatchi shaxs o'rtasidagi munosabatdir.

2. Jinoyat huquqi fanining asosiy vazifasi jinoyat qonunchiligini qo'llashning, keyinchalik uni takomillashtirishning amaliy va nazariy muammolarini ishlab chiqish, uning samaradorligini oshirish, jinoyatga oid huquqiy siyosatni samarali amalga oshirish uchun jinoyat qonunchiligini kelajakda rivojlanishini ta'minlashdan iborat. Jinoyat huquqi bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlar mazmuni Jinoyat kodeksining 2-moddasidagi vazifalarni shart qilib qo'yadi. Jinoyat huquqining vazifalari sifatida shaxs, uning huquq va erkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlari, mulk, tabiiy muhit, tinchlik hamda insoniyat xavfsizligini jinoiy tajovuzlardan qo'riqlash, jinoyat- larning oldini olish, fuqarolarni O'zbekiston Respublikasining Konstitut- siyasi va qonunlariga rioya etish ruhida tarbiyalashni nazarda tutadi.

3. Jinoyat huquqining prinsiplari. Jinoyat huquqi prinsiplari jinoyat qonunida mustahkamlangan hamda demokratik davlatning jinoyat huquqiga oid siyosatining mohiyati, hozirgi zamon prinsiplarini ifodalaydi. Jinoyat huquqi prinsiplari ; qonun ustuvorligi, ijtimoiy adolatlilik, insonparvarlik, demokratizm, fuqarolarning qonun oldida tengligi, ayb uchun javobgarlik, javobgarlikning muqarrarliligi, umuminsoniy qad- riyatlar hamda umum e'tirof etgan xalqaro huquq normalarining ustunligi va O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan boshqa shu kabi prinsiplarga asoslanadi. Ayni paytda, har bir prinsip muayyan huquqiy sohani tartibga solish usuli, ijro etuvchi vazifalari bilan belgilanadigan o'ziga xos mazmunga ega. Mazkur prinsiplar Jinoyat kodeksining 3- moddasida mustahkamlangan bo'lib, ularning barchauchun majburiy mohiyati ochib berilgan. Binobarin, ular kishilarning huquqiy ongini tartibga solish bilan bog'liq ta'sir ko'rsatish hamda qonun chiqarish va qonunni qo'llash faoliyatini yanada rivojlantirish uchun huquqiy zamin bo'lib xizmat qiluvchi omil hisoblanadi.

4. Qonuniylik prinsipi . Jinoyat huquqidagi qonuniylik prinsipi turli mazmun va ko'ptaraflama ahamiyatga ega. Mazkur prinsip quyidagilarni bildiradi: qilmishning jinoyiligi faqat Jinoyat kodeksi bilan belgilanadi; jazo va boshqa huquqiy oqibatlar faqat Jinoyat kodeksi bilan belgilanadi; Jinoyat kodeksi jinoyat huquqi uchun yagona manba hisoblanadi; shaxsning jinoyatni sodir etishdagi aybdorligi faqat sud tomonidan belgilanadi; jazo va boshqa huquqiy ta'sir choralari faqat sud qo'llaydi; jinoyat sodir etishda aybdor hisoblangan shaxsning huquqiy holati faqat qonun bilan belgilanadi; huquqni qo'llovchi barcha idoralar jinoyat qonunining mazmunini o'z vakolatlari doirasida va Jinoyat kodek-sida ko'rsatilgan aniq matnga muvofiq sharhlashga majburdirlar. Jinoyat kodeksining jinoyat qonuni uchun yagona manba deb tan olinishi jinoyat va jazoning o'xshashligi institutini to'liq inkor qiladi. Huquqni qo'llovchi idoralar faqat Jinoyat kodeksida ko'rsatilgan qilmishlarnigina jinoyat deb tan olishlari lozim.

5. Fuqarolarning qonun oldida tengligi prinsipi. Bu huquqiy prinsip, avvalo, jinoyatlarni sodir etganligi tufayli jinoyat huquqi bilan tartibga solinadigan munosabatlar doirasiga kirib qolgan kishilar huquq va burchlarining yuridik tengligini mustahkamlashning sharti hisoblanadi. Mazkur tenglik prinsipining mohiyati shundan iboratki, jinoyat qonunining taqiqlari yoki yo'l-yo'riqlariga rioya qilmagan barcha shaxs- larning jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, to'liq hajmda ana shu huquqbuzarlik uchun ko'zda tutilgan javobgarlikka tortishning yagona asosi uning Jinoyat kodeksida ko'zda tutilgan jinoyat tarkibining barcha alomatlari mavjud bo'lgan xatti-harakatni sodir etganligidir

6. Demokratizm prinsipi .O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 7-moddasiga muvofiq, xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir. Shu boisdan ham demokratizm davlatimiz tuzilishi va faoliyatining eng muhim prinsipi bo‘lib, u avvalo, O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o‘z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga ega ekanliklarida, bunday ishtirok etish o‘zini o‘zi boshqarish, referendumlar o‘tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda tashkil etish bilan amalga oshirishda namoyon bo‘ladi. Mazkur umumiy huquqiy prinsip huquqning turli sohalarida aks etganidek, jinoyat huquqida ham muayyan tarzda o‘z ifodasini topadi.

7. Insonparvarlik prinsipi . Insonparvarlik insonni shaxs sifatida tan olishni, uning qadr-qimmatini hurmat qilishni va farovonligini oshirib borishga intilishni ijtimoiy taraqqiyotning maqsadi sifatida izohlaydigan axloqiy prinsipdir. Mazkur axloqiy prinsip O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining muqaddimasidayoq qayd etilgan bo‘lib, unda jamiyatni rivojlantirishning asosiy vazifasi sifatida insonparvar demokratik huquqiy davlatni qurish e‘lon qilinadi.

8. Odillik prinsipi . «Odillik» falsafiy-axloqiy tushuncha bo‘lib, ijtimoiy hodisalarga yoki kishilarning xatti-harakatlariga jamiyat,davlat yoki ayrim shaxslarning munosabatlarini ifodalaydi. Shunga ko‘ra,jinoyat huquqida odillik jinoyatchilikka va ayrim kishilar sodir etadigan muayyan jinoyatlarga ijtimoiy-salbiy hodisa sifatida munosabatda bo‘ladi.Jinoyatchilik va uning muayyan ko‘rinishlariga qonun chiqaruvchining munosabati jinoyat deb tan olinadigan xulq-atvorlarda nazarda tutilgan jinoiy harakat uchun tanlanadigan adolatli jazo choralaridagina emas, balki mazkur darajani qonunning boshqa normalari sanksiyalari bilan solishtirganda ham aniqlanadi.

9. Ayb uchun javobgarlik prinsipi . Aybdorlik har qanday jinoyatning zaruriy belgisidir. Shunga ko‘ra, shaxsning sodir etadigan ijtimoiy xavfli qilmishlari va ularning oqibatlariga ruhiy munosa- batlarning shakli, ya’ni qasd yoki ehtiyotsizlik jinoiy javobgarlikning asosi bo‘lgan jinoyat tarkibining muhim belgisidir. Kodeksda ayb uchun javobgarlik qoidasining mustahkamlanishi, avvalo, davlatimizning subyektiv ayblilik prinsipiga rioya qilishini bildiradi. Mazkur qoida obyektiv ayblilikning, ya’ni aybsiz javobgarlikka tortishning mumkin emasligini belgilaydi.

10. Javobgarlikning muqarrarlighi prinsipi Jinoiy-huquqiy javobgarlikning muqarrarlighi prinsipi jinoyat sodir etgan har bir shaxsning mazkur jinoyat uchun javobgar ekanligini ifodalaydigan asosiy qoidadir. Javobgarlik chorasi Jinoyat kodeksining odillik va boshqa prinsiplariga asosan belgilanadi. Mazkur prinsipning Jinoyat kodeksida belgilanishining sababi shundaki, u fuqarolarga qaratilgan bo‘lib, mohiyatiga ko‘ra, jinoyat sodir etilgan paytdan boshlab shaxs va davlat o‘rtasida vujudga keladigan jinoiy-huquqiy munosabatlardan kelib chiquvchi majburiyatlardan

birini mustahkamlaydi. Qilmishida jinoyat tarkibi mavjud bo'lgan har bir shaxs javobgarlikka tortilishi shart, degan qoida Jinoyat kodeksining 2- moddasida ko'rsatilgan vazifalarni bajarishga qaratilgandir.

Har bir fuqaroning ko'zda tutilgan huquqiy majburiyatlarni bajarish darajasi bevosita jamiyatda inson huquq va erkinliklariga rioya qilish darajasiga bog'liqdir. Bu esa, o'z navbatida, huquqiy va nohuquqiy harakatlar nisbatidan kelib chiqadigan qonuniylik darajasini aniqlashga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Jinoyat kodeksi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va xalqaro huquqning umum e'tirof etgan me'yorlariga asoslangan holda ishlab chiqilgan. Hozirgi Jinoyat Kodeksi 1994-yil 22- sentabrda tasdiqlangan va 1995-yil 1-apreldan amalga kiritilgan.

Xulosa qilib aytganimizda jazo va boshqa huquqiy ta'sir choralari shaxslarga jismoniy azob berishi yoki inson qadr- qimmatini kamsitish maqsadini ko'zlamaydi. Jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan u axloqan tuzalishiga yangi jinoyatlar sodir etishning oldini olish uchungina qo'llanadi. Jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxs qonunda belgilangan huquqlardan foydalanadi va majburiyatlarini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-y
- 2 Bola huquqlari to'g'risida konvensiya
- 3 O.A.Tadjibayev, K.R.Ramazonova " Inson huquqlari" o'quv qo'llanmasi
- 4 Raxmonqulov H.R Fuqarolik huquqi va muammolari: Darslik, I-qism. – T., 2010.
- 5 Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va tadqiqotlar, 1(1).
- 6 Икромов, Х. О. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБІЙВАТАНПАРВАРЛИК ҲАРАКАТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ИЖТИМОИЙФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(9), 102-107.
- 7 Egamberdiyev, A. YOSHLAR FAOLIYATINING FALSAFIY JONLARI. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych , 91 (1), 2022-2026.
- 8 Abdumalikovich, E. A. (2018). Uyushmagan yoshlar bilan ishlashning innovatsion usullari. Evropa fanlari sharhi , (9-10-1), 259-260.
- 9 Yusupova, S. va Norinova, D. (2023). YOSH AVLOD TARBIYASIDA "TA'LIM" FANINI O'QITISH VA O'QITISH TUSHUNCHASINING O'RNI. Fan va innovatsiyalar , 2 (B6), 98-101.
- 10 Nizomtdinovna, Y. S. (2022). Farg'ona vodiysidagi tarixiy demografik jarayonlar. Miasto Przyszłości , 24 , 546-548.

- 11 Egamberdiyev, A., & Poziljonov, J. (2023). JADID MARIFATPARVARLARINING TA'LIM-TARBIYANI ISLOH QILISHDAGI O'RNI. Talqin va katta , 1 (24).
- 12 Poziljonov, J. (2024). TURKISTON JADIDLARI IJTIMOIFYALSAFIY TA'LIMOTINING KELIB CHIQISH OMILLARI. Sharh va tadqiqotlar , 2 (1 (23)).
- 13 Qosimbek o'g'li, PJ (2023). JADIDCHILIKNING, JAMIYAT HUQUQIY O 'ZLIGINI SHAKILLANTIRISHGA YO 'NALTIRILGAN TARG 'IBOT MAQSAD MUDDAOSI. OBRAZOVANIE NAUCA I INNOVATSIONNYE IDEI V MIRE , 20 (7), 39-42.
- 14 Poziljonov, J. (2023). Jadid ma'rifatparvarlarining ta'lim-tarbiyani isloh qilishdagi o'rni. TALQIN VA TADQIQOTLAR ILMIY-USLUBIY JURNALI .
- 15 Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va katta , 1 (1).